

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ОБРАЗОТВОРЧОГО
МИСТЕЦТВА І АРХІТЕКТУРИ

КУБРИШ Наталія Романівна

УДК: 730.364.6 (477) (092) (043.3)

**МІФОПОЕТИКА СКУЛЬПТУРИ
О. АРХИПЕНКА ТА І. КАВАЛЕРІДЗЕ**

Спеціальність 17.00.05 – образотворче мистецтво

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата мистецтвознавства

Київ – 2004

00762171 (0)

Робота виконана на кафедрі живопису та історії мистецтва
Південноукраїнського державного педагогічного університету
ім. К.Д. Ушинського Міністерства освіти і науки України, м. Одеса

Науковий керівник: доктор мистецтвознавства, професор кафедри
живопису та історії мистецтва
Південноукраїнського державного
педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського
ТАРАСЕНКО Ольга Андріївна

Офіційні опоненти: доктор мистецтвознавства, доцент,
проректор з наукової роботи
Львівської академії мистецтв МОН України
ГОЛУБЕЦЬ Орест Михайлович

кандидат мистецтвознавства,
професор кафедри суспільних наук
Київського національного університету театру,
кіно і телебачення ім. І.К. Карпенка-Карого
ГОРБАЧОВ Дмитро Омелянович

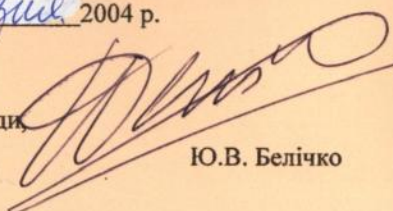
Провідна установа: Інститут мистецтвознавства, фольклористики та
етнології ім. М.Т. Рильського НАН України, м. Київ

Захист відбудеться "20" Квітня 2004 р. о 12 годині на засіданні
спеціалізованої вченої ради К 26.103.01 в Національній академії
образотворчого мистецтва і архітектури за адресою: 04053, м. Київ,
вул. Смирнова-Ласточкина, 20.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної академії
образотворчого мистецтва і архітектури за адресою: 04053, м. Київ,
вул. Смирнова-Ласточкина, 20.

Автореферат розісланий: "16" Березня 2004 р.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради,
кандидат мистецтвознавства, професор

Ю.В. Белічко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сучасне мистецтво знаходиться у напруженому пошуку ідей, які допоможуть відновити втрачений зв'язок між тимчасовим і вічним, земним і небесним (матеріальним та ідеальним). Міфопоетика творчості видатних українських скульпторів ХХ ст. Олександра Порфировича Архипенка (1887-1964) та Івана Петровича Кавалерідзе (1887-1978) дає високий зразок вирішення цієї проблеми. В епоху соціальних катаклізмів вони змогли утверджувати вічні ідеали людства.

Найбільш важливий для О.Архипенка та І.Кавалерідзе період становлення творчості співпав з часом, коли в світовому мистецтві відбувався інтенсивний пошук нових форм вираження світосприйняття, яке революційно змінювалося. Мистецтво переходило від мимесісу реалізму ХІХ ст. до міфологізму модерністських течій ХХ ст. Історичні перетворення дозволяють нам по-новому оцінити внесок О.Архипенка та І.Кавалерідзе в національну і світову художню культуру. Це потребує розробки нових підходів і методів вивчення їх творчого доробку, який належить ХХ ст.

Аналізуючи твори скульпторів, ми звертаємося до поняття "міфопоетика". Воно розглядається як спосіб художнього освоєння матеріалу, який базується на використанні архетипічних знакових уявлень про всесвіт і стійких національно-культурних моделей. Дослідження міфопоетики стало надзвичайно плідним напрямком у сучасній науці (літературознавство, культурологія, філософія, семіотика та ін.), що може бути основою для досліджень у галузі мистецтвознавства, яке все частіше звертається до вивчення більш універсальних проблем на стику різних наук.

О.Архипенко та І.Кавалерідзе у своїх творах на основі стародавніх міфів створюють власний міф, в якому проявляється особисте, національне і загальнолюдське усвідомлення таємниць гармонії буття. Звертаючись до міфу, скульптори-новатори глибоко усвідомлювали його значення в бутті людини як зв'язуючої ланки між тимчасовим і вічним.

Ареною творчості О.Архипенка був весь світ. Майстер створив міфопоетичний образ жінки, що має космічну наповненість матері-богині. Для Кавалерідзе, що залишився в Україні, доля підготувала жорсткі умови для проявлення величних духовних устремлінь у перехідний період від революційного романтизму до соціалістичного реалізму тоталітарного суспільства. У монументальних творах І.Кавалерідзе чільне місце займає величний образ героя-титана, перетворювача світу. Різне середовище визначило орієнтацію митців на різні архетипи, домінуючі в їх творчості (мати, герой, жертва, мандрівник, птах, гора та ін.).

Аналіз існуючої літератури свідчить, що важлива для мистецтвознавства і художньої практики проблема міфопоетики скульптури О.Архипенка та І.Кавалерідзе не була вивчена належним чином. Не показано місце їх творчого доробку в контексті як національної, так і світової культури через міфологеми та архетипи. Не з'ясовано роль міфопоетики у формуванні нових стилістичних засобів виразності скульптури періоду, який вивчається.

Втілений у творах О.Архипенка та І.Кавалерідзе пошук гармонії і моделей співіснування одвічного з сучасним у мистецтві дуже актуальний і зараз.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами і темами. Обрана тема дисертації відповідає науковим планам кафедри живопису та історії мистецтва художньо-графічного факультету Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського: "Теоретичні та практичні основи формування умінь і навичок теорії та практики образотворчого мистецтва" (затверджена засіданням вченої ради університету, протокол № 5 від 25.12.1997) і є однією із мистецтвознавчих аспектів осмислення образотворчого мистецтва ХХ ст.

Мета дисертації полягає у виявленні і розкритті особливостей міфопоетики скульптури О.Архипенка та І.Кавалерідзе в контексті світового мистецтва і проблематики модернізму.

Для досягнення мети поставлені такі **завдання**:

– проаналізувати особливості міфологізму як типу

модерністського мислення;

- виявити національні і світові культурні витоки творчості О.Архипенка та І.Кавалерідзе як міфологів;

- розкрити прояви міфологем і архетипів у скульптурі О.Архипенка та І.Кавалерідзе;

- дати порівняльну характеристику традиційного міфу і його індивідуальної інтерпретації скульпторами ХХ ст. у контексті світового мистецтва і проблематики модернізму;

- зробити ілюстративний додаток, візуально підтверджуючий архетипічну основу скульптурних образів О.Архипенка та І.Кавалерідзе;

- з'ясувати роль міфопоетики у створенні нових форм вираження в скульптурі модернізму;

- виявити спільне й особливе в міфопоетичній спрямованості творчості О.Архипенка та І.Кавалерідзе;

- показати місце творчого доробку О.Архипенка та І.Кавалерідзе в контексті світової культури.

Об'єкт дослідження: скульптура О.Архипенка та І.Кавалерідзе.

Предмет дослідження: міфопоетика скульптури О.Архипенка та І.Кавалерідзе; архетипи та міфологеми їх творів. До аналізу залучаються також твори сучасних їм художників і твори світового мистецтва.

Хронологічні і територіальні межі. Творчий доробок скульпторів ХХ ст. О.Архипенка (1887-1964) та І.Кавалерідзе (1887-1978) розглядається у взаємозв'язку з українським і світовим мистецтвом в цілому. Тому хронологічні рамки не обмежені.

Методи дослідження. У дисертації застосовується компаративний метод (порівняльного аналізу) в його типологічному аспекті. Це дозволяє виявити і показати архетипи і міфологеми скульптурних образів О.Архипенка та І.Кавалерідзе, які притаманні світовому мистецтву з найдавніших часів. Структурно-генетичний аналіз використано для проникнення в сутність об'єкту дослідження. Для художнього аналізу творів О.Архипенка та І.Кавалерідзе використовується також порівняльно-історичний метод у синхронному та діахронному вимірах і метод формально-

стилістичного аналізу.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що на основі художнього аналізу, узагальнення та систематизації значного за обсягом образотворчого матеріалу, вивчення філософсько-теоретичних поглядів на мистецтво, особистих спогадів скульпторів у дисертації вперше здійснено спробу комплексного дослідження міфопоетики скульптури О.Архипенка та І.Кавалерідзе. Результатом дослідження стали нові положення:

- на основі візуальних типологічних рядів мистецьких творів доведено, що національна культура і стародавні культури, які існували на території України, були першоосновою формування міфопоетики скульптурних образів О.Архипенка та І.Кавалерідзе;
- на основі аналізу творів О.Архипенка показано найбільш яскраво виявлений архетип жінки-матері-богині;
- обґрунтовано доведено архетиповість образів Прометея, жертви, героя, мандрівника і гори в монументальних творах І.Кавалерідзе;
- визначений вплив міфопоетики на гуманістичний і життєстверджуючий характер творів О.Архипенка та І.Кавалерідзе в контексті кризової ситуації ХХ ст.;
- виявлені спільні та особливі риси, притаманні міфопоетиці скульпторів;
- показано роль міфологізму в створенні нових форм вираження в скульптурі О.Архипенка та І.Кавалерідзе;
- створений ілюстративний додаток, візуально підтверджуючий архетипову основу скульптурних образів О.Архипенка та І.Кавалерідзе.

Практичне значення одержаних результатів.

Положення дисертації є методологічним підґрунтям для подальшого дослідження мистецтва як ХХ ст., так і сучасного. Теоретичні узагальнення, наведені у дисертаційному дослідженні, спрямовані на розширення розуміння міфопоетики в галузі мистецтвознавства. Результати дисертаційного дослідження доцільно використовувати при викладанні навчальних курсів з історії мистецтва, спецкурсу з мистецтва модернізму ХХ ст., при розробці нових навчальних

курсів з проблем міфопоетики в образотворчому мистецтві. Дослідження може бути корисним у практичній діяльності сучасних митців.

Апробація основних положень дисертації здійснювалась у виступах на міжнародних наукових, науково-практичних та всеукраїнських конференціях: “Малевич. Классический авангард. Витебск – 2” (Вітебськ, 1998 р.), “Україна і Болгарія: віхи історичної дружби” (Одеса, 1998 р.), “Искусство XX века. Итоги столетия” (Санкт-Петербург, 1999 р.), “Язык и культура” (Київ, 1999 р.), “Мистецька і дизайнерська освіта в Україні” (Івано-Франківськ, 1999 р.), “Одеський художній музей. 100 років” (Одеса, 1999 р.), IV Міжнародний конгрес українців (Одеса, 1999 р.), “Нове покоління про нові реалії міжнародного українсько-російського діалогу” (Одеса, 2003 р.).

Публікації. Результати роботи висвітлені в одинадцяти публікаціях, які відображають основні положення та результати дисертаційного дослідження. П'ять із них надруковані у фахових спеціалізованих виданнях з мистецтвознавства, що входять до відповідного переліку ВАК України.

Структура роботи обумовлена метою та завданнями дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, 13 підрозділів, загальних висновків, списку використаних джерел та одного додатку. Обсяг основного тексту дисертаційної роботи становить 154 сторінки, крім цього список використаних джерел нараховує 28 сторінок. Додаток А – альбом із 229 ілюстрацій, що складається із 20 таблиць і списку ілюстрацій.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **ВСТУПІ** обґрунтовується актуальність проблеми, з'ясовується стан її опрацювання, визначається мета, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, розкривається наукова новизна та практичне значення його результатів, вказується їх апробація, структура і обсяг дисертаційної роботи.

У **першому розділі** “**МІФОЛОГІЗМ ЯК ТИП**

МОДЕРНІСТСЬКОГО МИСЛЕННЯ” зроблено огляд літератури за темою, охарактеризовано джерельну базу дисертації, описано методологію дослідження.

1.1. Міфопоетика: поняття та досвід аналізу. Розкриваються різні аспекти поняття “міф” у сучасній науці. Зазначається, що за допомогою міфу створювалися глобальні концепції буття Всесвіту. Міф був і засобом переосмислення дійсності. Ці обставини пояснюють популярність міфу як сюжетного джерела для різних видів мистецтва. Показано, що “відродження” міфу в мистецтві початку ХХ ст. спиралося на нове ставлення до нього як до скарбниці витоків майбутньої культури. Аналізуються найбільш фундаментальні дослідження в галузі міфопоетики таких вітчизняних та світових вчених як О.Потебня, В.Іванов, Р.Барт, К.Юнг, О.Лосев, Є.Мелетинський, В.Топоров, С.Аверінцев та ін. Показано, що проблема міфу пов’язана з таким корпускулярним явищем міфологічної свідомості, як архетип. За визначенням С.Аверінцева, це поняття використовується “для позначення найбільш загальних, фундаментальних і загальнолюдських міфологічних мотивів, споконвічних схем уявлень, що лежать в основі будь-яких художніх, в тому числі міфологічних структур”. Показано, що поняття “архетип” в науці має різні споріднені значення.

1.2. Міф і архетипи: співіснування давно минулого із сьогоденням. Показано, що історія культури протягом віків співвідносилася з міфологічними здобутками давніх часів. Доводиться, що міфологізм став найхарактернішою ознакою мистецького мислення ХХ ст. Обґрунтовується, що нові міфи неминуче нанижуються на вікові фундаментальні архетипи. Міфологізм ХХ ст. тісно пов’язаний із класичним міфом. Зазначається, що найголовнішою ознакою міфотворення ХХ ст. стало виявлення постійних і, можна сказати, одвічних чинників буття. У цей час міф фіксує і прагне занотувати як позитивні речі, так і те, що призводить до загального негаразду.

1.3. Міфологічне мислення в українському образотворчому мистецтві початку ХХ століття. Розглядається міфопоетична спрямованість творчості художників: Ф.Кричевського, О.Новаківського, М.Бойчука,

І.Падалки, Г.Нарбута, М.Жука, Д. і В.Бурлюків, К.Малевича, М.Синякової, Г.Собачко та ін.

1.4. Міфопоетика скульптури О.Архипенка й І.Кавалерідзе в критиці та мистецтвознавстві. Джерела поділені на три групи: публікації зарубіжних мистецтвознавців та критиків, журнальні та газетні статті радянського періоду (1920-1980 рр.), мистецтвознавчі дослідження пострадянського періоду.

Іноземні автори: Г.Аполлінер, Г.Гільденбрандт, Е.Ремсден і Ш.Чені зазначають, що творчі витoki О.Архипенка тісно пов'язані з архаїчним і середньовічним мистецтвом. Але вони не торкаються проблеми міфопоетики.

На особливу увагу заслуговує монографія М.Голубця "Архипенко" (1922), в якій автор торкається проблеми впливу на творчість Архипенка його генетичного зв'язку з рідною землею.

Виявлення міфопоетичного підгрунтя творів О.Архипенка радянського періоду ускладнювалося існуванням ідеологічної цензури.

У період 1980-х–2000-х рр. поява ґрунтовних статей Н.Асеевої, О.Федорука, Д.Горбачова, А.Німенка, О.Сидора, О.Найдена, Л.Лисенко, Д.Степовика, О.Синько та ін. окреслила нові шляхи у вивченні творчого доробку скульптора-новатора. Близький для нас підхід до інтерпретації творчості О.Архипенка визначили О.Федорук, Д.Горбачов, О.Сидор, О.Найден. Опубліковані "Теоретичні нотатки" і стаття "Про себе" О.Архипенка дали необхідне підгрунтя для нашого дослідження.

Засновниками меморіального музею-майстерні І.Кавалерідзе Н.Капельгородською, Р.Синьком, О.Синько зібрано і опубліковано безцінний історико-біографічний матеріал, спогади і листування І.Кавалерідзе. Першою спробою ретельного аналізу творчості скульптора стала книга Н.Капельгородської та О.Синько "Іван Кавалерідзе. Грані творчості" (1995). У кандидатській дисертації, присвяченій творчості О.Архипенка (1996), О.Синько висвітлює життєві та творчі зв'язки І.Кавалерідзе з О.Архипенком. У монографічному альбомі "Іван Кавалерідзе. Скульптура" (1997) Н.Капельгородська й О.Синько

показують особливе місце І.Кавалерідзе серед фундаторів української культури ХХ ст. Авторами осмислені важливі проблеми творчості майстра. Але в досліджуваному нами аспекті міфопоетики скульптура І.Кавалерідзе спеціально не розглядалась.

У другому розділі “МІФОПОЕТИКА СКУЛЬПТУРИ ОЛЕКСАНДРА АРХИПЕНКА” досліджується головна тема його творчості: жінка-мати-богиня. Показано семантичну еволюцію жіночого образу: від жінки-матері, яка народжує дитину – до субстанції, яка народжує всесвіт. Виявлено особливий вплив ідей “філософії життя” у формуванні міфологічного мислення майстра.

2.1. Образ жінки. Історико-художній контекст.

Аналізується перехід до іншої, порівняно з попередньою, філософської моделі світосприйняття, до нового образу людини і всесвіту в мистецтві кінця ХІХ – початку ХХ ст. Поринаючи у глибину віків, майстри відкривали для себе і сучасників спадщину язичницької та християнської культур. Показано, що один із головних у світовій і слов'янській художній культурі в цілому образ жінки-матері-богині як споконвічної буттєвої субстанції є однією із основних тем мистецтва періоду, що вивчається. Міфопоетика цього образу на початку ХХ ст. проявляється в різних напрямках (язичництво, християнство) і в різній мірі.

2.2. Витоки творчості. На основі аналізу поданих в альбомному додатку типологічних рядів мистецьких творів і скульптур О.Архипенка доведено, що стародавні культури, які існували на території України, і національна культура були першоосновою формування міфопоетики скульптурних образів майстра. Творчість скульптора збагачувалась також за рахунок вивчення стародавніх культур світу.

2.3. Міфопоетика образу жінки-матері-богині. У підрозділі дається аналіз скульптурних композицій “Жінка з дитиною” (1908), “Жінка” (1908), “Адам і Єва” (1908), “Мати і дитина” (1910), які розглядаються в контексті світового і національного мистецтва, де образ жінки ототожнюється з творчою силою людського буття, природи і всесвіту.

Єдність природи і людини відтворена О.Архипенком в скульптурах “Жінка і кіт” (1911), “Леда і лебідь” (1938), “Та,

яка літає” (1957), “Статуетка” (1957), “Хто вона?” (1957) та ін. У цих творах виявлено особливе значення метаморфоз – переходу людських форм у тваринні і – навпаки. У народному мистецтві можна знайти аналогічні трансформації. Вони повертають нас до часів стародавніх тотемних вірувань предків.

Твори О.Архипенка “Мадонна скель” (1911), “Задрапірована жінка” (1911) є варіаціями образу Богоматері в християнській культурі. У “Мадонні” (1936) майстер, натхненний метафізикою стародавньої православної ікони, стверджує домінанту Духа над плоттю.

У вазоподібних скульптурах “Вази-жінки” (1918; 1919), “Океанічна мадонна” (1951) і “Ваза-жінка” (1956) скульптор уособлює магічну творчу силу жіночої природи. Показано, що в культурі архаїки образ жінки також ототожнювався з ритуальною посудиною.

2.4. Образи віталізму. Виявлений вплив ідей “філософії життя” на світогляд О.Архипенка. Зазначається, що в мистецтві модерну і авангарду початку ХХ ст. особливо виразно виявився культ стихії, інтуїтивного. Митці прагнули підкреслити безмірно різноманітні форми життя – його вічного руху і відродження. Вираженню цього відповідали мотиви вихору, танцю, поцілунок і т.п.

Архипенко виявляє екстатичну сутність танцю – його язичницьку, буйну, “діонісійську” природу в “Саломеї” (1910). У скульптурі “Танець” (1911) майстра цікавить передача внутрішнього простору композиції. Простір порожнини для Архипенка є важливим формотворним елементом, як і маса. Метафізичне уявлення про світ, що виявляється в трактуванні простору, виражено в “Теоретичних нотатках” скульптора. У творах “Поцілунок” (1910), “Поцілунок” (1911) мотив поцілунок позбавлений агресивної еротики, притаманної творам багатьох європейських художників. Міфопоетичні образи О.Архипенка стверджують вічну перемогу життєтворчих сил, їх протистояння хаосу і смерті в часи світових катаклізмів.

У *третьому розділі* “**МІФОПОЕТИКА МОНУМЕНТАЛЬНИХ ТВОРІВ ІВАНА КАВАЛЕРІДЗЕ**”

розкрито основні міфологеми й архетипи монументальних творів майстра: герой, жертва, титан, мандрівник, гора.

3.1. Міфопоетика пам'ятника княгині Ользі в Києві.

На основі художнього аналізу показано, що в одному монументі поєднуються три різночасові плани сакральної історії Київської Русі. Композиція пам'ятника нагадує композицію стародавніх українських ікон. У триєдиному постаменті пам'ятника простежується умовний образ трьох гір. Гора є одним із головних архетипів язичницького і християнського мистецтва. Пам'ятник І.Кавалерідзе втілює ідею національної державності та духовного перетворення України.

3.2. Міфопоетика пам'ятників Т.Г. Шевченку.

І.Кавалерідзе міфологізує образ Шевченка як людину-титана, людину-гору. На прикладі пам'ятників Кобзарю в Полтаві (1925) і Сумах (1926) показано вплив модерністських напрямків у створенні нових форм виразності монументів (кубізм, конструктивізм). Постаць народного поета, зображеного сидячим на вершині кургану-гори-піраміди, за допомогою символічного постаменту набуває надзвичайної виразності і монументальності. Скульптором створюється архетипічна модель, де людина-титан з'єднується в єдине ціле з курганом-горою. Кургани, як ніякі з інших типів археологічних пам'яток, широко увійшли в український фольклор і літературу. Козацька могила-курган є важливим мотивом у творчості Т.Г.Шевченка. Образ кургану передає єдність Кобзаря з рідною українською землею, з її курганами-могилами, які є символами героїчного минулого – козаччини.

3.3. Мотив Прометея. Показано, що прикутий і розкутий Прометей у монументі І.Кавалерідзе “Героям революції” (1918) має міфопоетичний зв'язок з образом Прометея в поемі Т.Г.Шевченка “Кавказ”. Розглядається трансформація цього міфічного героя у світовому мистецтві. У художній свідомості різних поколінь він наділяється символами сучасної епохи. У монументі цей образ тісно пов'язаний з ідеями революційного романтизму. Показано, що тема жертви в періоди революцій і громадянських війн є актуальною. У монументі І.Кавалерідзе відтворена міфологема знищення старого світу і народження

нового через “спокутну жертву”. Образ звільненого Прометея – це символ звільненої творчої сили, вічної енергії життя.

3.4. Міфопоетика пам’ятників Артему. В основі пам’ятників “Артему” в Бахмуті (1924) і Слов’яногорську (1927) І.Кавалерідзе лежать міфологічні образи титана Прометея і людини-гори. У них увінчується не тільки легендарний революціонер Ф.Сергєєв, але й герой радянської влади 1920-их рр. – людина праці. Визначається вплив модерністських напрямків на формально-художній метод скульптора. У монументах відбувається поєднання скульптури з елементами архітектури.

3.5. Міфопоетика пам’ятників Г.С. Сковороді. Показано, що головними для пам’ятників Г.Сковороді І.Кавалерідзе були ідея жертвовного апостольського служіння народу і ствердження духовних ідеалів. Образ Г.Сковороди споріднений народному співаку-кобзарю – носієві міфологічної і історичної свідомості. Поет-філософ втілює також архетип мандрівника. Мандрі Г.Сковороди – це подорож, перш за все, до самого себе, до своєї сутності. Скульптор намагався показати “мандрівного філософа” не як борця з існуючим ладом, а як релігійного мислителя, духовно збагаченої особистості.

ВИСНОВКИ

Революційні відкриття в галузі науки, а також світові катаклізми початку ХХ ст. визначили формування нового світосприйняття. Разом із художниками модернізму О.Архипенко та І.Кавалерідзе створюють нову художню культуру. У пошуках опори майстри звертаються до спадщини стародавніх культур світу, народного мистецтва, християнського середньовіччя, яким притаманна цілісність світосприйняття. Їх творчість має міфопоетичну спрямованість. У світосприйнятті скульпторів поєднується історичне і міфологічне мислення. Наука і мистецтво ХІХ – ХХ ст. проникають у міфологічні першооснови сучасної свідомості. Міф дає можливість пояснення картини світу. Через міфопоетичний аспект скульптури О.Архипенка та І.Кавалерідзе ми маємо можливість побачити глибинний

взаємозв'язок світу архаїки і світу цивілізації. Необмежені просторові і часові рамки міфологізму ХХ ст. сприяли створенню нових форм вираження в скульптурі О.Архипенка та І.Кавалерідзе.

Головна тема творчості О.Архипенка – “жінка-мати-богиня”. Міфопоетика жіночої сутності в мистецтві майстра має еволюцію: від жінки-матері, яка народжує дитину, до субстанції, яка породжує всесвіт. В його скульптурі новий всесвіт антропоморфний і представлений символічною фігурою жінки. Ця ідея об'єднує скульптури О.Архипенка з творами стародавнього світового мистецтва. Скульптура О.Архипенка створює атмосферу, яка пронизана тонкою грою почуттів та емоцій, магією стародавніх вірувань чи релігійною містиккою – те, до чого прагнули символісти. Образ жінки-матері-богині у творчості скульптора має позитивне та життєстверджуюче начало.

Вплив ідей “філософії життя” на світогляд О.Архипенка найбільш виражений у мотивах танцю і поцілунку.

Експерименти з прозорими матеріалами, активізація простору відносно до маси були зумовлені прагненням О.Архипенка до вираження метафізичної реальності.

Спираючись на світову культуру, О.Архипенко створив міфопоетичні скульптурні образи, які мають значення для всього людства. На противагу агресії та деструкції деяких творів європейського авангарду його творчості притаманне життєстверджуюче звучання і висока естетика.

Архетипи: Прометей, герой-жертва, мандрівник, гора є найважливішими ознаками міфологічного мислення І.Кавалерідзе. Масштабність образів, народжених на основі міфопоетичного світосприйняття, знакова виразність композицій роблять монументи І.Кавалерідзе приналежними не тільки конкретному часу, а й культурі загалом. Майстер показав, що монументальна скульптура ХХ ст. не померла.

На відміну від О.Архипенка, який все життя продовжував свій великий експеримент, втілення новаторських ідей у скульптурі І.Кавалерідзе пов'язане, перш за все, з періодом 1910-х – 1920-х рр. У міфопоетиці його творчості виражені ідеї революційного романтизму. Після

утвердження тоталітарного суспільного ладу (вираженого в мистецтві соціалістичного реалізму) пошук майстром нових шляхів у монументальному мистецтві практично припинився.

На прикладі пам'ятників "Героям революції" (1918), "Артему" в Бахмуті (1924) і Слов'яногорську (1927) І.Кавалерідзе показана трансформація героя в мистецтві першого десятиліття радянської влади: від маси – до міфічного героя (Прометей, Аполлон, Самсон та ін.), а далі – до рівного титану героя праці. Вони були втілені скульптором у грандіозних формах пам'ятників Артему – Ф.Сергеєву. Образ конкретного історичного персонажа переростає в міфічний образ людини-титана – творця Нового світу. Цей герой (людина праці), зрозумілий і трактований як новий соціальний тип, зайняв важливе місце в мистецтві 1920-1930-их рр. Трансформація образу відбувалася від умовних модерністських форм вираження (притаманні монументам Артему), до конкретної мови соціалістичного реалізму тоталітарного суспільства. І.Кавалерідзе вдалося здійснити важливе для монументальної скульптури завдання зв'язку часів: минулого, сучасного і майбутнього. Міфопоетика дала необхідну монументальному мистецтву ідеалізацію образу.

Тема духовного служіння, розпочата І.Кавалерідзе і втілена в пам'ятнику княгині Ользі (1911), продовжувалася в монументальній творчості скульптора протягом усього життя. Наприклад: пам'ятники Т.Г.Шевченку (1909; 1918; 1925; 1926), Г.С.Сковороді (1926; 1971; 1973), проекти пам'ятника Ярославу Мудрому (1949; 1962; 1968).

У пам'ятниках Т.Г.Шевченку в Полтаві (1925) і Сумах (1926) І.Кавалерідзе міфологізує образ народного поета як людини-титана, людини-гори. Це досягається за допомогою з'єднання в єдине ціле фігури Кобзаря з горою-курганом-пірамідою.

У творах О.Архипенка та І.Кавалерідзе, в яких виявилися як національні, так і загальнолюдські архетипи і міфологеми, можна знайти не тільки буквальне існування міфологічних образів, але й намагання звільнитися від обмеженості та утвердити людину у вічному існуванні. Міфопоетична спрямованість розширила часові та просторові межі і діапазон

творчості скульпторів, дала вихід із соціальних проблем на загальнолюдські.

Для часів хаосу є характерним прагнення до гармонії. Міфопоетика дає основу для здобуття цілісності світосприйняття. Міфологізм на початку ХХ ст. проявив себе як тип модерністського мислення. У мистецтві створюються нові міфологічні моделі буття. Для творчості О.Архипенка та І.Кавалерідзе, як і для мистецтва модернізму, характерне поєднання індивідуального і колективного міфу.

Завдання, які вирішували О.Архипенко та І.Кавалерідзе, актуальні і для сучасного мистецтва. Вивчення творчості цих видатних скульпторів допомагає зрозуміти роль міфопоетики як фундаментальної основи мистецтва.

Список публікацій за темою дисертації:

1. Кубриш Н. Міфопоетичний контекст творчості Івана Кавалерідзе (Пам'ятники Артему) // Традиції та новаторство у вищій архітектурно-художній освіті: Зб. наук. пр. Харківського художньо-промислового ін-ту. – 1999. – Вип. 4-5. – С. 80-84.
2. Кубриш Н. Традиції трипільської культури у творчій інтерпретації Олександра Архипенка // Діалог культур: Україна у світовому контексті. Художня освіта: Зб. наук. пр. Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН. – Львів: Світ, 2000. – Вип. 5. – С. 116-124.
3. Кубриш Н. Міфопоетика як основа авангардного мислення // Традиції та новаторство у вищій архітектурно-художній освіті: Зб. наук. пр. Харківської держ. академії дизайну і мистецтв. – 2000-2001. – Вип. 6-1. – С. 70-78.
4. Кубриш Наталія. Атрибуція картини О.Архипенка “Оголена” (1906) // Вісник Харківської держ. академії дизайну і мистецтв. – 2002. – № 1. – С. 130-133.
5. Кубриш Н. Звернення до культури стародавніх слов'ян у творчому самовизначенні Олександра Архипенка й Івана Кавалерідзе // Матеріали до українського мистецтвознавства: Зб. наук. пр. Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім.

- М.Т. Рильського. – 2002. – Вип. 1. – С. 151-154.
6. Кубриш Н. Архетип “матери” в творчестве Казимира Малевича и Александра Архипенко // Тр. междунар. конф. “Малевич. Классический авангард, Витебск – 2”. – Витебск, 1998. – С. 150-156.
  7. Кубриш Н. Идеи Анри Бергсона в творческой интерпретации Александра Архипенко // Тр. междунар. конф. “Искусство XX века. Итоги столетия”. – СПб.: Изд.-во Гос. Эрмитажа, 1999. – С. 116-119.
  8. Кубриш Н. Міфологічні образи в скульптурі українського модернізму початку XX століття // Науковий вісник: Зб. наук. пр. Південноукраїнського держ. пед. ун-ту ім. К.Д. Ушинського. – 1999. – Вип. 10. – С. 108-111.
  9. Кубриш Н. Мотив языческих рожениц в украинском и болгарском искусстве начала XX-го века // Матеріали міжнар. конф. “Україна і Болгарія: віхи історичної дружби”. – Одеса, 1999. – С. 293-298.
  10. Кубриш Н. Синкретизм літературного и скульптурного символизма в скульптуре “Лазарь” Александра Архипенко” // Язык и культура / НАН Украины, Института языкознания им. А.А. Потебни. – К.: Изд. Дом Дмитрия Бурого, 2000. – Т. 4. – Вып. 1. – С. 261-266.
  11. Кубриш Н. Мифопоэтика памятника княгине Ольге в Киеве скульптора И.П. Кавалеридзе // Нове покоління про нові реалії міжнародного українсько-російського діалогу: Зб. наук. пр. Одеського національного ун-ту ім. І.І. Мечникова. – Одеса: Астропринт, 2003. – С. 96-101.

АНОТАЦІЯ

Кубриш Н.Р. Міфопоетика скульптури О.Архипенка та І.Кавалерідзе. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства за спеціальністю 17.00.05 – образотворче мистецтво. – Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури. – Київ, 2004.

Дисертація присвячена вивченню міфопоетики

скульптури О.Архипенка та І.Кавалерідзе. Міфопоетика розглядається як тип модерністського мислення ХХ ст. Прояв міфологем і архетипів в скульптурі українських майстрів (мати, герой, жертва, мандрівник, гора) показано у взаємозв'язку зі світовим образотворчим мистецтвом. Типологічні ряди ілюстративного додатку візуально показують архетипічну основу художніх образів О.Архипенка та І.Кавалерідзе. Виявляються глибинні національні витoki творчості скульпторів-міфологів. Усвідомлюється роль міфопоетики у формуванні нових стилістичних засобів вираження. На основі порівняльного художнього аналізу усвідомлюється загальне й особливе в міфопоетичній спрямованості їх творчості. Розкривається гуманістичний, життєстверджуючий характер скульптури О.Архипенка та І.Кавалерідзе в контексті кризової ситуації ХХ ст. Показана їх авангардна роль у відновленні втраченої ритуальної місії мистецтва, як мосту між тимчасовим і вічним, матеріальним та ідеальним.

Ключові слова: скульптура, художній образ, міфопоетика, архетип, мати, жертва, герой, мандрівник, гора.

АННОТАЦИЯ

Кубриш Н.Р. Мифопоэтика скульптуры А.Архипенко и И.Кавалеридзе. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата искусствоведения по специальности 17.00.05 – изобразительное искусство. – Национальная академия изобразительного искусства и архитектуры. – Киев, 2004.

Диссертация посвящена изучению мифопоэтики скульптуры А.Архипенко и И.Кавалеридзе. Мифопоэтика рассматривается как тип модернистского мышления ХХ в. Проявление мифологем и архетипов в скульптуре украинских мастеров (мать, герой, жертва, странник, гора) показано во взаимосвязи с мировым изобразительным искусством. Типологические ряды иллюстративного приложения визуально показывают архетипическую основу художественных образов А.Архипенко и И.Кавалеридзе. Вывяляются глубинные национальные истоки творчества

скульпторов-мифологов. Уясняется роль мифопоэтики в формировании новых стилистических средств выражения. На основе сравнительного художественного анализа показывается общее и особенное в мифопоэтической направленности их творчества. Раскрывается гуманистический, жизнеутверждающий характер произведений А.Архипенко и И.Кавалеридзе в контексте кризисной ситуации XX в. Показана их авангардная роль в восстановлении утраченной ритуальной миссии искусства, как моста между временным и вечным, материальным и идеальным.

Ключевые слова: скульптура, художественный образ, мифопоэтика, архетип, мать, жертва, герой, странник, гора.

ANNOTATION

Kubrish N.R. Mythopoeitics of A.Archipenko's and I.Kavaleridze sculptures. – Manuscript.

The dissertation on competition of a scientific degree of the candidate of art criticism on a speciality 17.00.05 - the fine art - National Academy of the fine art and architecture. – Kiev, 2004.

The dissertation is devoted to studying mythopoeitics A.Archipenko's and I.Kavaleridze's sculptures. In the word perceiving views of sculptors the historical and mythological thinking are incorporated. The revelations of mythologemes and archetypes in the sculptures of A.Archipenko (woman-mother-goddess) and I.Kavaleridze (hero, victim, mountain) is shown in the context with the world fine arts.

Deep national sources of creation of sculptors-myth creators are being revealed.

The art comparative analysis with the works of world and national art, where the image of a woman is compared with regeneration creative force of nature and world are made. It is shown that one of the main images in the world and slavonic art cultures is the image of “the woman-mother-goddes” is also one of the main in the period having been investigated.

Special influence of ideas of “philosophy of life” in formation of mythological thinking of Archipenko is revealed. In motives of dance and a kiss the sculptor tried to express immensely various forms of life – its eternal movement and revival.

On the basis of the art analysis of the I.Kavaleridze's monument "Princess Olga in Kiev" (1911) it is shown that in one monument are combined three occurring at different times plans of a sacral history of the Kiev Russia. In a triune pedestal of the monument the image of three mountains is grasped. The mountain is one of the main archetypes of non Christian art. The composition of the monument is close to ancient Ukrainian icons.

In monuments to Shevchenco the sculptor mythologizes an image of the Kobzar as a titan-person, a person-mountain. The individuality of the national poet shown sitting on the top of the burial-mound-pyramid, gains extreme expressiveness and monumentalism due to a symbolical pedestal. The sculptor sets an archetype model where the titan-person is joint together into the whole with a mountain-barrow. Kozak's grave-mountain burial is the important motive in creativity Shevchenco. The pedestal as a mountain-barrow gives a symbolical basis to monumental treatment of an image of the poet-hero-victim.

On an example of the artistic analysis of monuments to "Heroes of revolution" (1918) and "Artem" in Bahmut (1924) and Slavyanogorsk (1927) of Kavaleridze, transformation of an image of the hero in art of the first decade of the Soviet poer is shown: from mass – to the mythical hero (Prometheus, Apollo, Samson, etc.), and then – to the equal titan – the hero of labor. This image is embodied by the sculptor in gigantic forms of monuments to Artem – F.Sergeev. The image of the concrete historical character is transformed to a mythical image of the person-titan – the builder of the New world. This hero (the person of labour), treated as new social type, has occupied an important role in the Soviet art of 1920-1930. Transformation of this image started from conditional modernist forms of expression (characteristic to monuments to Artem) to concrete language of socialist realism of a totalitarian society.

The theme of spiritual service started by I.Kavaleridze in a monument to princess Olga (1911), has proceeded in the monumental creativity of the sculptor during all this life. Among them there are T.Shevchenco monuments (1818; 1925; 926), projects of monument to Jaroslav the Wise (1949; 1962; 1968), G.Skovorode. Mythopoetics of monuments to poet-philosopher

G.Skovoroda (1926; 1971; 1973) is considered as an embodiment of the "wanderer" archetype.

For A.Archipenco and I.Kavaleridze's creativity, as well as for art of a modernism as a whole, connection of an individual and collective myth is typical.

Problems, which were solved by A.Archipenko and I.Kavaleridze, are also actual for modern art. Studying of their creativity helps to understand the role of mythopoetics as fundamental basis of art in general.

Key words: a sculpture, an artistic image, mythopoetics, archetypes, mother, a victim, the hero, the wanderer, mountain.

Підписано до друку 12.01.2004
Обсяг 0,7 авт.арк. Формат 60х90/16
Тираж 100 прим. Папір друкарський. Різографія
Інформаційно-видавничий центр ПДПУ ім.
К.Д.Ушинського
65020, м.Одеса, вул. Старопортофранківська, 26
тел.: (0482) 731-19-14

453887

AB 58.598

МИСТ

ПЕРЕР